

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛИМДЕР
АКАДЕМИЯСЫНЫН ТҮШТҮК БӨЛҮМҮ**

КЫРГЫЗСТАН ЭЛ АРАЛЫК УНИВЕРСИТЕТИ

ЖАЛАЛ-АБАД МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ

Диссертациялык кеңеш К12.17.549

На правах рукописи

УДК 342(08): 3(1)02

Сатылганов Ержан Танкашович

**КАЗАКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ КООМДУК
БИРИКМЕЛЕРДИН КОНСТИТУЦИЯЛЫК-УКУКТУК МАКАМЫ**

Адистиги: 12.00.02 – конституциялык укук; муниципалдык укук

юридика илимдеринин кандидаты окумуштуулук
даражасын изденип алууга диссертациянын
Авторефераты

Ош-2018

Диссертация Д.А. Кунаев атындагы Евразиялык юридикалык академиясынын «Конституциялык жана эл аралык укук жана бажы иши» кафедрасында даярдалган.

Илимий жетекчиси: юридика илимдеринин доктору, профессор
Айтхожин Кабдулсамих Кошекович

Расмий оппоненттери: саясий (юридика) илимдеринин доктору,
доцент **Азиз Канат**

юридика илимдеринин кандидаты
Айтбаева Жылдыз Сагымбаевна

Жетектөөчү уюм: Кыргыз Республикасынын ИИМинин
Э.А. Алиев атындагы Академиясынын
мамлекеттик-укуктук дисциплиналар
кафедрасы (адрес: 720083, Бишкек ш.,
Ч. Валиханов көч., 1А).

Диссертация 2018-жылдын 1-июнунда саат 14.00дө Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Түштүк бөлүмүнүн, Кыргызстан Эл аралык университетинин жана Жалал-Абад мамлекеттик университетинин алдындагы юридика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алууга диссертацияларды коргоо боюнча К12.17.549 Диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот. Дареги: 723018, Ош шаары, Ленин көчөсү, 221, кичи жыйындар залы.

Диссертация менен Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Түштүк бөлүмүнүн илимий китепканасынан таанышууга болот. Дареги: 723500, Ош шаары, А. Каримов көчөсү, 31. Эл. дареги: www.iuk.kg.

Автореферат 2018-жылдын «__» _____ таркатылды.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
юридикалык илимдеринин кандидаты

Колсариева Н.Ш.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациялык изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу. Казакстандагы укуктук мамлекетти калыптандыруу процесси алардын жардамы менен белгилүү илимге жана практикага, саясий көп түрдүүлүктүн конституциялык бекитилген принцибине негизделишкен социумдагы түзүлүштөр жана мамилелер бекемдей турган жарандык коом (мындан ары – ЖК) институттарынын ролу олуттуу жогорулатат.

Казакстан Республикасынын Конституциясына ылайык жарандар мамлекеттик иштерди башкарууга өздөрү тике катышуу менен сыяктуу эле, өкүлдөр институту аркылуу дагы катышышат. Акыркы мезгилдердеги калктын активдүүлүгү өз жаратылышы жана мазмуну боюнча ар түрдүү коомдук бирикмелерге катышуу аркылуу көрүнүүдө. Шартсыз түрдө, бүгүнкү демократияны бейөкмөт уюмдарынын (БӨУ) катышуусуз элестетүү кыйын. Казакстанда аракеттеги, заманбап баскычта социалдык маанилүү ишти аткарып жаткан БӨУлардын масштабдары өсүп жана кеңейип жаткан кези.

Алсак, КазРнын Негизги мыйзамында жарандардын алардын ишмердигинин эркиндигин кепилдеген бирикмеге карата укуктары конституциялаштырылган. Негизги мыйзамда, эң алгач, жаратуунун жана ишмердиктин маанилүү жана олуттуу сыяктуу эле, ушуга теңдеш, бирикмелердин жоопкерчилик формалары дагы аныкталышат. Ушуга байланышта алардын конституциялык-укуктук деңгээлде укуктук жөнгө салышууну менен корреляциялануучу КРда жүзөгө ашырылып жаткан демократиялык кайра өзгөртүп түзүүлөрдүн көптөгөн жактарын изилдөө жана ой жүгүртүп чыгуу зарылдыгы пайда болот.

Алсак, акыркы жылдар ичинде юридикалык илимде таптакыр жаңы багыттар пайда болушту, алардын катарында өзгөчө орунга бирикмелер теориясы ээ болуп турат. Казакстанда, бардык эле постсоветтик мейкиндикте сыяктуу эле, тарыхый жактан маанилүү, демократиялык миссияны алып жүргөн мыйзамлар кабыл алынышкан: «Коомдук бирикмелер жөнүндө», «Саясий партиялар жөнүндө», «Кесиптик бирликтер жөнүндө». Дал ушул ыкма менен бирикмелерди уюштуруу жана ишмердиги үчүн укуктук механизмдер жаратылышат, бул Казакстандагы демократиялык потенциалды калыптандырууга жана өнүктүрүүгө шарт түзөт.

Казакстандын заманбап укуктук илиминин актуалдуу проблемаларынын бири катары көп партиялуулукта, ЖКнын жана мамлекеттин реалдуу катышуусуна шарт түзө турган мыйзамдарда бекитилген укуктардын жана эркиндиктердин жыйнагында көрүнө турган, коомдук-саясий мамилелердин ар түрдүү акторлорун корреляциялоонун укуктук формаларынын салмактуу спектрин кеңейтүүчү ар түрдүү аспекти иштеп чыгуу эсептелет. Ал арада, саясий-укуктук реалийлер, Казакстандын эл аралык уюмдардагы активдүү позициясы, көпчүлүк бирикмелердин эл аралык деңгээлге чыгуусу менен биргеликте Казакстандагы бирикмелердин ишмердигин

регламенттештиретурган мыйзамдар чөйрөсүндөгү динамикалуу новацияларга шарт түзүшөт.

Акыркы жылдардагы практика бардык жагынан көрүнүп тургандай, Казакстанда маморгандардын жана БӨУлардын адам укуктарын камсыздоо чөйрөсүндө иш алып баруусун чындыгында координацияланган катары таануу керектигин көрсөтүп турат. Бирок, качан айрым маморгандардын демилгелери казакстандык БӨУлар тарабынан сыяктуу эле, эл аралык уюмдар тарабынан дагы баары бир кызматташуунун алгылыктуу форматын таппаган кезде, анын кесепети катары, бийлик түзүмдөрү менен биргелешкен катышууну корреляция жок болгон кырдаал парадоксалдуу болуп көрүнөт. Саналып кеткен себептердин катарына төмөнкүлөрдү киргизүү керек деп божомолдоого мүмкүн болот:

- өзүнүн тажрыйбасынын жок болушу;
- Казакстандын шарттарына жана реалийлерине карата укуктук ой жоруунун методологиялык кабылданышы;
- салмактуу жана убакыт чакырыктарына адекваттуу болгон ченемдик-укуктук база.

Бирикмелердин акыркы жылдар ичинде кабыл алынган мыйзамдардын жана башка ченемдик-укуктук актылардын (мындан ары –ЧУАлардын) алкактарындагы жалпы теоретикалык өзүнчө түшүнүлүшүндөгү укуктук абалы али жеткиликсиз деңгээлде изилденген. Өзүн деталдаштырып өркүндөтүүнү жана оптималдаштырууну Казакстандагы бирикмелердин ишмердигин уюштуруу-укуктук камсыздоо дагы талап кылат.

Диссертациялык изилдөөнүн актуалдуулугу азыркы учурда Казакстанда маморгандардын жана бирикмелердин өз ара мамилелерин, алардын өз ара катнаштарынын ченемдерин жөнгө салуучу ЧУАлардын абдан эле ири саны аракетте болуп тургандыгы менен дагы алдын ала аныкталат. Бирок, маморгандардын жана ЖК түзүмдөрүнүн өз ара мамилелешүү процессинде ушул мамилелерди мыйзамды колдонуу менен жөнгө салуу сыяктуу эле укуктук дагы көйгөй маселелер пайда боло тургандыгын таануу логикалуу болуп саналат.

Ошентип, бийлик органдарынын жана бирикмелердин өз ара мамилелерин жөнгө салуучу ЧУАлар көп учурда карама-каршылыкта жана алогикалуулукта турган учурлар да көп эле жолугат, бул ченемдерди жана жоболорду ар түрдүүчө талкуулоого мүмкүндүк берет, жана анын кесепети катары, бир катар өз ара мамилелешүүлөр чөйрөсү жеткиликсиз деңгээлде жөнгө салынган. Качан мамлекетти жана бирикмелерди корреляциялоонун базалык негиздерин аныктоочу конституциялык-укуктук ченемдердин массиви толук изилденбеген, демек, ишке ашырылбаган бойдон калган кездер бар экенин моюнга алууга болот.

Ушул себеп-натыйжалык, укуктук жана логикалык байланышта маморгандары менен бирикмелердин өз ара аракеттенишүү формаларын жана механизмдерин конституциялык-укуктук жөнгө салуу актуалдуулукка ээ болот, башкача, башка сөздөр менен айтканда, буларга өз функцияларын натыйжалуу жүзөгө ашырууга мүмкүндүк бере турган өбөлгөлөрдү талдоо

жүргүзүү. Ушул тармактагы жөнгө салуу проблемаларын Казакстандагы бирикмелердин ишмердиктеринин конституциялык-укуктук аспектерин комплекстүү изилдөөнүн базасында эң эле оптималдуу чечүүгө мүмкүн болот деп божомолдойбуз.

Изилдөө темасынын актуалдуулугу талаштарды жаратпайт, анткени бирикмелерди маселелерди чечүүгө казакстандын социумунда өтүп жаткан процесстерди изилдөө жана тажрыйбаны системалаштыруунун жардамы менен активдүү тартууга түшүндүрмө берилет. Мамлекеттин жана коомдун өз ара аракеттенишүү каналдарынын бири катары көп партиялуу саясий тутумдун калыптануусунун татаал процесстерин караштыруу керек деп божомолдоого болот. Казакстандын партиялык курулушунда эгемендүүлүккө ээ болуп жана саясий ишмердиктин эркиндигин алгандан кийин, ондогон партиялар пайда болушкан, алардын ичинен көптөрү али да болсо тереңдик социалдык түптөнүүгө ээ болушкан эмес, анткени батыш коомчулуктарынын саясий түзүмдөрүн туурап, маңызы боюнча, социумдун чыныгы саясий жана башка социалдык маанилүү кызыкчылыктарын туюндурушпайт. Ошону менен бирге, саясий структуралаштыруу процесстериндеги оң потенциалдын бар болушун жана реалдуу партиялык тутумду калыптандыруу бар экенин белгилеп кетүү маанилүү.

Ушул көйгөй маселеленин актуалдуулугу, анын Казакстандын юридика илиминдеги иштелип чыгуусунун жеткиликсиздүүлүгү сыяктуу эле, теманын өзүн тандап алууну дагы шартташкан, анысы менен бул теманын комплекстүү конституциялык-укуктук мүнөзүн алдын ала аныктаган.

Диссертациянын темасынын ири илимий программалар (долбоорлор) жана негизги илимий-изилдөөчүлүк иштер менен байланышы. Диссертациянын темасы Д.А. Кунаев атындагы Евразиялык юридикалык академиясынын илимий-изилдөөчүлүк иштеринин тематикалык пландарына кирет.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациялык изилдөөнүн максаты – Казакстан Республикасындагы коомдук бирикмелердин конституциялык-укуктук макамын теориялык жактан иштеп чыгуу жана бул чөйрөдөгү улуттук мыйзамдарды жакшыртуу боюнча практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Ушуга байланыштуу төмөнкүдөй **негизги маселелер** каралды:

- Казакстандагы бирикмелер жөнүндө мыйзамдардын өнүгүүсүнө жана саясий-укуктук маанилүүлүгүнө талдоо жүргүзүү;

- Казакстандагы «коомдук бирикме» түшүнүгүн, алардын мүнөздүү жана өзгөчөлүү белгилерин, ишмердик принциптерин, уюштуруу-укуктук формаларын талдоого ар тараптан алуу;

- КазРдагы бирикмелердин ишмердигинин укуктук жөнгө салынуусунун көйгөй маселелерине талдоо жүргүзүү;

- утурумдук казакстандык мыйзамдардагы бирикмелердин юридикалык жоопкерчилигинин көйгөй маселелерине талдоо жүргүзүү;

- бирикмелердин ишмердигине мамкөзөмөлдүк кылуу практикасындагы айрым аспекттерге жана аларды Казакстан Республикасындагы мамкаттоо практикасына талдоо жүргүзүү;

- ушул тармактагы КазРнын аракеттеги ЧУАларын оптималдаштыруу боюнча сунуштарды иштеп чыгуу.

Алынган жыйынтыктардын илимий жаңылыгы коомдук бирикмелердин укуктук абалына комплекстүү талдоо жүргүзүү аракеттеринин бири болгондугунда камтылат. Айрым конституциялык-теоретикалык жоболорду, ЧУАларды жана бирикмелерди түзүү практикасын жана алардын ишмердигин жана Казакстандагы алардын уюштуруу-укуктук формаларын жалпылоого аракет жасалган. Бийлик органдарынын жана бирикмелердин өз ара аракеттенишүүсүнүн укуктук механизмдерине талдоо жүргүзүлгөн, Казакстандагы бирикмелердин жоопкерчилигинин юридикалык жаратылышынын түрлөрү жана механизмдери аргументтештирилишкен.

Диссертацияда ар тараптуу конституциялык-укуктук негиздерди талап кылуучу жана аларды коргоого алып чыгуучу бир катар теоретикалык жоболор алынып чыгарылат.

Алынган жыйынтыктардын практикалык маанилүүлүгү изденүүчү тараптан алынган жыйынтыктар конституциялык укуктун көйгөй маселелерин илимий-теориялык жана практикалык иштеп чыгууга тике салынган салым болуп саналгандыгында камтылат жана Казакстандагы конституциялык укук илиминин теоретикалык негиздерине талдоо жүргүзүү жана синтездөө үчүн колдонулган болушу мүмкүн. Диссертациянын материалдары демократиялык реформалардын стратегиясын иштеп чыгуу, укуктук саясатты ишке ашыруу жана жаңы концепцияларды өнүктүрүү учурунда колдонулган болушу ыктымал.

Бирикмелердин ишмердигиндеги бир катар аспекттерге талдоо жүргүзүү, ошондой эле диссертацияда калыптандырылган корутундулар белгилүү даражада маморгандардын ишмердигинин натыйжалуулугун жогорулата алышат, ЧУАларды иштеп чыгуу учурунда, оптималдаштыруу жана Казакстандагы бирикмелерге карата конституциялык укукту сактоо кепилдиктерин күчөтүү максаттарында колдонулушу мүмкүн.

Диссертациянын коргоого чыгарылуучу негизги жоболору:

1) Казакстан Республикасынын Негизги мыйзамын (1995-ж.) жана Казакстан Республикасынын «Коомдук бирикмелер жөнүндө» Мыйзамын кабыл алуу жана алардын ишмердигин калыптандыруунун укуктук негизин жаратуу менен, алардын саны сыяктуу эле, мамлекеттин жашоосунун маселелерин чечүүдөгү социумдун жарандык активдүүлүгүн көрсөтүп турган ар түрдүү багытталуусу дагы олуттуу жогорулаган. Бирок практика, Казакстанда маморгандардын жана БӨУлардын адам укуктарын камсыздоо чөйрөсүндөгү иш алып баруусу өзүнүн координациялануусу менен айырмалана албай тургандыгын көрсөтөт, жана анын кесепети катары, маморгандардын айрым демилгелери, казакстандык БӨУдардын өздөрүнөн сыяктуу эле, эл аралык уюмдардан дагы жооп таба алышпайт.

2) Биригүүгө карата укук – Казакстан Республикасынын Негизги мыйзамынын 23-бер. 1-п. бекитилген жарандардын негизги саясий укуктарынын бири, жалпы максаттарга жетишүү үчүн аларды түзүү жана аларга кирүүнү божомолдоп турат. Бул укук жеке адамдардын жана юржактардын биригүүсү аркылуу ишке ашырылат, бул үчүн бийлик органдарынын жана ЖӨБ органдарынын уруксаттары талап кылынбайт. Ошону менен бирге, алардын ишмердигинин эркиндик бөлүгүндөгү кепилдиктер абсолюттук болуп саналышпайт, анткени мыйзамдар менен чектелип турушу мүмкүн. Себептер катарында өнүгүүнүн өздүк тажрыйбасынын жоктугу, казакстандык чындыкка карата укуктук ой жоруунун, зарыл болуучу укуктук базанын методологиялык алсыз адаптацияланышы табыла тургандыгын айтууга мүмкүн болот. Бар болгон маалыматтардан улам, укук коргоо комплексин жаратуу, аны менен укуктарды коргоо чөйрөсүндөгү, анын ичинде биригүүгө карата дагы иштерди системалуу уюштурууга шарт түзүү логикалуу болуп көрүнүп турат.

3) «Коомдук бирикмени» теоретикалык-укуктук аныктоого айрым жоболор киргизилген, ал ыктыярдуу, коммерциялык эмес бирикме, активдүү комдук-саясий жашоого катыштыруу максаты менен улуттук мыйзамдарга ылайык материалдык эмес муктаждыктарды канааттандыруу үчүн жалпы кызыкчылыктарга базалана турган жарандардын демилгеси боюнча катары түшүнүлөт.

ЧУАларга талдоо жүргүзүүдөн улам, бирикмелердин ишмердигинин принциптерин жана алардын уюштуруу-укуктук формаларынын катарын конкреттештирүүгө аракет жасалган. Казакстан тарабынан жарандык жана саясий укуктар тууралуу Эл аралык пакт ратификациялангандыктан, ал эми БУУга жана ЕККУга кирүү учурунда башкалар менен катар бирикмелерге карата милдеттенмелер алынгандыктан, бул КазРнын Конституциясында жана улуттук мыйзамдарда бекемделгендиктен, ушул укуктун, мыйзамдуу киргизилип жаткан чектөө салуулар менен өлчөмдөнүүсү менен катар заманбап чечмеленүүсүнүн жаңы парадигмалык көрүнүшүнүн зарылдыгы негизделет. Көрсөтүлгөн жагдайларда, ушул укукту кепилдөө милдеттенмеси гана эмес, аны конкреттүү учурларда кантип ишке ашыруу керектиги дагы талдоого алынат.

4) Юридикалык жоопкерчилик бул – мамлекеттик мажбурлоо формасы, укук ченемдери тарабынан караштырылган талаптарды бузгандыгы үчүн жагымсыз кесепеттерди баштан кечирүүнүн орточолоштурулган милдети болоору аныкталган. Алсак, улуттук мыйзамдардын жана илимий изилдөөлөрдүн ченемдеринин жыйнакталуусуна карата көрүлгөн талдоо жүргүзүүнүн базасында, алардын юридикалык жоопкерчилиги түшүнүгүн тууралоо, анын бирикмелердин жоопкерчилигинин элдик-укуктук концепциясын иштеп чыгуу зарылдыгы тууралуу негиздөө менен сунушталган. Алсак, бирикмелерди каттоо милдеттүүлүгү жана жоопкерчилик жөнүндө ченемдер каттоонун жок болушунун кесепетинен улам эл аралык укуктардын ченемдерине жана иштелип чыгарылган стандарттарга анча деле шайкеш келе беришпейт. Ушуга байланыштуу, ата

мекендик мыйзамдарды көрсөтүлгөн стандарттар менен шайкештикке алып келүү үчүн, бирикмени уюштуруу укугун тагыраак каттоо зарыл, анын ичинде формалык эмес мүнөздө дагы.

Ошондой эле «Жарандардын биригүүгө карата укугу жөнүндө» өз алдынча мыйзамын кабыл алууну негиздөө керек деп божомолдойбуз, же болбосо мыйзам тарабынан караштырылган субъекттер КазРнынын Конституциялык кеңешине КазРнынын Негизги мыйзамынын 23-бер. 1-п. каалагандай формадагы, анын ичинде формалдуу эмес дагы бирикмелер эркиндигине карата укуктар бөлүгүндө кайрылуу караштырылышы керек.

5) Казакстандын саясий тутумун коомдук-саясий модернизациялоо шарттарында, бирикмеге мыйзам чыгаруу демилгесин конституциялык укугу менен ыйгаруу максатка ылайыктуу, КазРнын Конституциясынын 61-бер. көрсөтүлүшкөн субъекттерден тышкары. Демократиялык мамлекетте, алардын арасына Казакстан дагы киргизилген, эркиндиктин объективдүү укугу инсандын субъективдүү укуктарында дагы ишке ашырылат. Саясий тутумдун жетилүү даражасы инсандын эркиндиктеринин, объективдүү саясий, социалдык, экономикалык жана башка жүйөөлөр менен мамлекеттүүлүктүн камсыздалгандыгынын кепилденишинде көрүнүп турат. Алсак, саясий тутумдун маңызы КазРнын Негизги мыйзамында чагылдырылган функциялар менен орточолонушат: ченемдерди жана мыйзамдарды иштеп чыгуу жана колдонуу, ошого жараша алардын сакталышына көзөмөлдүк кылуу; саясий аң-сезимдин жана социалдаштырылуунун калыптануусу, бийликти легитимизациялоо. Демек, бийликтин укуктук макамын кеңейтүү, биздин көз карашыбызда Казакстандын мыйзам жаратуу процессиндеги активдүү катышууну камсыздай алмак.

б) КазРдагы бирикмелерди каттоо практикасына жүргүзүлгөн талдоого алуу, укук колдонуу ишмердигин оптималдаштыруу боюнча бир катар сунуштарды шарттаган, бул казакстандын мыйзамдарын ирээтке келтирүүгө жана аны мамлекеттик ишмердигиндеги бирикмелердин катышуу принциптерине алып келүүгө, ушул укукту ишке ашыруу проблемаларын аныктоо жана алардын ишмердигине карата мамлекеттик таасир кылууну өркүндөтүү багыттарын илимий негиздөөгө шарт түзөт.

Издөнүүчүнүн өздүк салымы изилдөөнүн илимий жыйынтыктары автор тарабынан жеке кабыл алынгандыгында камтылып турат. коргоого алынып чыгарылып жаткан жоболор, диссертант тарабынан жеке гана иштелип чыгарылган.

Диссертациянын жыйынтыктарынын апробациясы. Диссертация Д.А. Кунаев атындагы Евразиялык юридикалык академиясынын конституциялык укук кафедрасында аткарылган жана талкууланган.

Диссертациянын негизги жоболору илимий-методикалык журналдарда жарыяланган жана эл аралык, республикалык илимий-практикалык конференцияларда жана семинарларда маалымдалган.

Диссертациянын материалдары автор тарабынан «Мамлекеттин жана укуктун теориясы», «КазРнын Конституциялык укугу» курстары боюнча лекцияларды окуу учурунда колдонулган. Изилдөөнүн материалдары

ошондой эле ар түрдүү колдонмо куралдарын, жумушчу программаларды, окуу комплекстерин, лекциялар жана семинарлар үчүн материалдарды даярдоо учурунда, илимий-изилдөөчүлүк ишмердикте, магистранттарга кеңеш берүү колдоосун жүзөгө ашыруу учурунда пайдаланылган.

Диссертациянын жыйынтыктарын басылмаларда чагылдыруунун толуктугу. Диссертациялык изилдөөнүн үстүндө иштөө процессинде алынган илимий жыйынтыктар толугу менен изденүүчү тарабынан жарыяланган 11 илимий макалада чагылдырылган.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү. Диссертация киришүүдөн, үч главадан, жети бөлүмдөн, тыянактардан, практикалык сунуштардан жана колдонулган адабияттын тизмесинен турат. Диссертациянын көлөмү 168 бетти түзөт.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө диссертациянын темасынын актуалдуулугу негизделет; диссертациянын темасынын ири илимий программалар (долбоорлор) жана негизги илимий изилдөө иштери менен байланышы көрсөтүлөт; изилдөөнүн максаты менен милдеттери аныкталат; алынган жыйынтыктардын илимий жаңылыгы жана практикалык маанилүүлүгү мүнөздөлөт; диссертациянын коргоого чыгарылуучу негизги жоболору иштелип чыгат; изденүүчүнүн жеке салымы, изилдөөнүн жыйынтыктарынын апробациясы жана алардын басылмаларда чагылдырылышынын толуктугу, диссертациянын түзүмү жана көлөмү баяндалат.

1-глава «Заманбап шарттардагы Казакстан Республикасындагы коомдук бирикмелердин конституциялык-укуктук макамы жөнүндө илимий баяндама» эки бөлүмдөн турат.

«Коомдук бирикмелер жөнүндө Казакстан мыйзамдарынын өнүгүүсүнүн тарыхый-укуктук аспектери» аталышындагы биринчи бөлүмүндө бирикмелердин форматы чындыгында ушул кызыкчылыктарды канааттандыруу үчүн түзүлө турган саясий, укуктук сыяктуу эле, жарандардын социалдык жана башка кызыкчылыктарынын бардык спектрин чагылдырат. Демек, диссертанттын пикири боюнча, мындай уюмдардын өзгөчөлүгү, акыркы эсептен алганда, мамлекет тарабынан демилгеленбестен, жарандардын демилгелеринен улам чыгарылышат, автономдук режимде, мамлекеттен көз карандысыз, аракеттеги укуктардын алкактарында калыптандырылышат.

Диссертанттын пикири боюнча, коомдук практика жеткиликсиз деңгээлде натыйжалуу жана көрсөтмөлүү, анткени Казакстанда маморгандардын жана БӨУлардын укуктарды камсыздоо жана коргоо чөйрөсүндөгү алып барган иши алсыз биримдиги жана практикалык чачырандылыгы менен мүнөздөлүшөт. Алсак, маморгандардан чыгып жаткан айрым демилгелер, тилекке каршы, жооп ала алышпайт, жана аларга бийлик түзүмдөрүнүн катышуусун караштырбайт. Анын айынан автор тарабынан,

ушул баскычта салыштырмалуу алсыз тажрыйба, укук ой жүгүртүүсүнүн чындыкка карата анча деле активдүү эмес методологиялык адаптациялануусу таанылат. Ага кошумча катары укуктук базанын жеткиликсиздигин белгилеп кетүүгө болот. Жогоруда айтылгандардан улам, бирикмелердин ишин уюштурууга шарт түзө турган укук коргоо комплексинин логикалык түзүлгөн укук коргоо комплексин жаратуу маанилүү болуп көрүнөт.

Диссертант, саясий туруктуулук, качан коомдо рационалдуу баалуулуктар жыйнагына жетишилген кезде орной тургандыгын туура констатациялап кетет.

Диссертант, КазРнын Конституциясында бекемделген маанилүү укукту, Биригүүгө карата укукту, талдап жатып, белгилейт, ал КазРнын Конституциясынын 5 жана 23-бер. РК [1], ЖКнын 2-главасынын VII бөлүмү менен, «Коммерциялык эмес уюмдар жөнүндө» [Электрондук ресурс: URL <http://zakonbase.ru/zakony/o-nekommercheskih-organizaciyah/>], «Саясий партиялар жөнүндө», «Коомдук бирикмелер жөнүндө», «Кесиптик бирликтер жөнүндө», «Динге ишенүүнүн эркиниги жана диний бирикмелер жөнүндө» мыйзамдары, бир катар административдик жана салык мыйзамдары, ошондой эле мыйзам алдындагы актылар менен жөнгө салынат.

Ошондой эле изденүүчү тарабынан ага ылайык кызыкчылыктарын билдирүү, артынан кууп түшүү жана аны кармануу көрүнө турган Биригүү эркиндигинин айрым теоретикалык аспектери каралган. Алсак, КРнын Конституциясынын 23-бер., 1-п. жарандар алардын ишмердиги мыйзам менен жөнгө салына турган бирикмелердин эркиндигине карата укукка ээ экендигин аныктай тургандыгы белгиленет. Эгерде ушул пункттун маанисинен жана мазмунунан чыга турган болсок, анда КРнын Негизги мыйзамы

Эл аралык укуктун ченемдерине толук шайкештикте башкалар менен бирикмелерди түзүү максаттарында биригишүү укугун кепилдейт. Бирок, КРнын Конституциясынын 23-бер. 1-п. экинчи абзацынын маанисинен жана 5-бер. улам, бир гана форма бекитилет – бирикмелер.

Ошондой эле изденүүчү тарабынан КРнын Негизги мыйзамында коомдук бирикмелерди түзүү жана алардын иштеп туруусуна тиешелүү орун алган тыюу салуулар жана чектөөлөр каралып чыгарылган.

Резюмелеп жатып, диссертант ушул бөлүм боюнча жалпылоолорду жасайт. Алсак: бирикмелер жөнүндө казакстан мыйзамдарынын генезиси берилген; бирикмелерге карата укук тармагындагы мурунку конституциялык жана заманбап мыйзамдарга талдоо келтирилген, аларды түзүү жана иштетүүнүн укуктук негиздерин түзүүнүн активдүү процесси, бирикмелердин маморгандар менен өз ара аракеттенишүүсүнүн формалары жана механизмдери талданган. Көңүлгө сунушталган ушул бирикмелерди талдоо мамлекеттик административдик-бийлик функциялары призмасы жана зарыл болгон каршы коюулар, тилекке каршы, социумдун али да болсо бюрократиялык тутуму менен ортолоштурулган.

«Коомдук бирикмелердин укуктук абалынын ченемдик бекитилиши» аталышындагы бөлүмдө диссертант тарабынан, арым күнүмдүк практикада калыптанып жаткан, маанилүү маселелерди аныктоо үчүн,

базалык категориялардын, мисалга алсак, «жарандык коом», «коомдун саясий тутуму» болуп санлган сыяктууларды салмактанган талдоо зарыл боло тургандыгы белгиленет.

Издөнүүчү коомдун саясий тутуму өзү менен төмөнкү сыяктуу факторлор менен ортолоштурулган диалектиканы көрсөтүп тургандыгын белгилейт:

I. Институтук фактор, ал: мамлекет, партиялар, жыйнакталганда коомдук саясий уюмун түзө турган социалдык-экономикалык жана башка уюмдар сыяктуу категориялар менен операция кылат;

II. Жөнгө салуучу фактор укук ченемдери, салт-санаалар жана үрп-адаттар, мораль ченемдери, саясий ченемдер менен ортолоштурулган.

Диссертанттын пикири боюнча, «коомдун саясий тутуму» категориясына талдоо жүргүзүүгө карата системалуу ыкма курамдык элементтердин белгиленген түшүнүктө бөлүнүп чыгуусун божомолдойт: түзүм, саясий жана укуктук ченемдер, тике ишмердик, аң-сезим жана саясат менен ортолоштурулган маданият. Издөнүүчү саясий, мамлекеттик уюмдардын жана институттардын кайсы бир жалпы жыйнагы менен көрсөтүлө турган саясий түзүмгө карата кайрылуунун зарылдыгын, жана ушундан улам, алардын ортосундагы мамилелерди негиздейт [Электрондук ресурс: URL <http://studentdate.ru/pravovoe-polozhenie-obshestvennih-obedinenij-v-respublike-kazahstan>].

Диссертант, уюштуруучулук мамилелердин жыйнагы бир катар ушул мамилелерди социалдык катнаштардын башка түрлөрүнөн чектеп тура турган өзгөчөлүү өзгөчөлүктөргө ээ экендигин белгилеп кетет:

- оюмдук мамилелердин бардык катышуучулары үчүн максаттардын жалпылыгы;
- мамилелердин уюмдун ичиндеги түзүмдүүлүгүнүн бар болушу;
- жетекчилер жана жетектелип жаткандар үчүн укук ченемдеринин жана ченемдик эрежелердин дифференциациясы, башкача айтканда, башкаруу тутумунун бар болушу. Бул жалпы милдеттүү ченемдер катары аракеттене турган саясий мамилелерди жөнгө салуу ыкмалары.

Ушул бөлүмдүн жыйынтыгы болуп диссертант тарабынан жасалган корутундулар эсептелишет: бирикмелер эркиндиги демократиялык уюштурулган ЖКнын саясий тутумунун милдеттүү тутумдук компоненти катары чыгат. КРнын Конституциясында алар базалык жоболр менен корреляцияланышат; бирикмелер эркиндиги коомдо плюралисттик уюмдардын, мамлекеттик эмес институттардын калыптануусун камсыздайт. Ошондой эле ишкерлердин палаталарга консолидациялануусу тууралуу корутунду жасалат, ал экономиканын натыйжалуулугунун, «күчтүү бизнес – күчтүү мамлекет» принцибинин жардамы менен сыяктуу эле, улуттар аралык, этностор аралык, конфессиялар аралык макулдашууну чыныгы калыптандырууга шарт түзө турган институттук факторлордун бири болуп калган полиэтностук сыяктуу элекошумча фактору болуп саналат.

2-глава «Казакстан Республикасындагы коомдук бирикмелердин укуктук макамынын теоретикалык-методологиялык аспектери» деп

аталып, үч бөлүмдөн турат. 2.1- **«Казакстандагы биригүүгө карата конституциялык укукту ишке ашыруунун уюштуруу-укуктук формалары»** деп аталган бөлүмүндө изденүүчү юржактардын түрү катары КЭУлардын колдо бар болгон уюштуруу-укуктук формаларына деталдаштырылган талдоо жүргүзөт. КР ЖКда алгачкы жолу көрсөтүлгөн сапаттагы бардык уюмдар коммерциялык эмес макамын алышкан. Анын натыйжасында, жарандардын уюмдарды түзүү жана иштетүү боюнча бардык демилгелери практикалык жактан чектелип жана: коомдук бирикме, мекеме, коомдук фонд сыяктуу формаларга алынып келинген.

КазРнын «Коомдук бирикмелер жөнүндө» мыйзамына ылайык шарттардын бири болуп ага ылайык, ондон кем эмес адам боулшу керек болгон ченем эсептелет, алардын уюму мүчөлүккө, башкаруунун белгилүү түзүлүшүнө ээ болууга тийиш [Электрондук ресурс: URL http://etnocentr.kz/pages/zakon_respubliki_kazahstan_ob_obschestvennyh_obedineniyah]. Эгерде алар ондон кем болушса, жана алар мүчөлүк уюмга ээ болууну каалашпаса, башкаруу органы катары жалпы жыйын ж.б.у.с. болсо, анда алар КЭУну мекеме же фонд формасында түзүүлөрү керек. Бирок, КазРнын ЖКсынын комментаторлору туура белгилеп жатышкандай, коомдук типтеги КЭУ катары мындай мекеме өзүнүн жетишпес жактарына ээ, мисалы алсак, уюштуруучу ушул КЭУда өзүнүн мүлкү жетишсиз болгон учурда мекеменин милдеттери боюнча бүткүл өздүк мүлкү менен жоопкерчилик тартат [Электрондук ресурс: URL <http://bibliotekar.kz/grazhdanskii-kodeks-respubliki-kazahstan/statja-106-obschestvennoe-obedinenie.html>].

Андан тышкары, аракеттеги салыу мыйзамы боюнча мекеме салык салуу максаттары үчүн КЭУга таптакыр киргизилбейт. Андан ары диссертант тарабынан ушул формалардын дифференциациясы жүргүзүлгөн. Бул бөлүмчөдөгү жыйынтык болуп төмөнкү корутундулар саналган: аталган проблема ХХ кылымдын 90-жылдарынын башталышында пайда болгон, КазР ЖКда 1994-ж. тууралоо аракети менен, мында бирикмелердин башка дагы формалар пайда болушкан.

Формалардын дифференциациясы жүргүзүлгөн, мында Фонд КЭУга киргизилүү көз карашынан, кайрымдуулук ишмердик контекстинде каралат. Бирикмелер формаларына талдоо жүргүзүү контекстинде, «ар бири» атактуу категориясынын баарын камтый турган масштаб, биригишүүлөр эркиндиги, жарандар болуп саналбай турган адамдарды камтый тургандыгын белгилет, башкача айтканда, чет өлкөлүктөрдү, качкындарды жана ЛБГларды, оралмандарды, ушул нерсе Казакстандагы утурумдук атайын мыйзамдардын ченемдерине имплементтештирилишкен.

2.2- «Казакстандагы коомдук бирикмелердин ишмердигин камсыздоонун конституциялык-укуктук механизми» аталышындагы бөлүмдө изденүүчү тараптан, эл аралык стандарттарга жана дүйнөлүк коомдоштуулуктөрүнүн практикасына ылайык, КЭУлар юржак мамкам менен сыяктуу эле, ал макамыз деле жашап тура алаары белгиленет.

Изденүүчү тараптан юстиция жана прокуратура органдарынын укук колдонуу практикасы каралат, анда, бир катар учурларда бирикме макамына

талапкер болбогон жана юржак макамын албаган БӨУлар, катталбаган бирикме катары каралышат жана анын уюштуруучулар адмжоопкерчиликке туш болуша тургандыгы келип чыгат. Ушуга окшош проблемалар, эреже катары, катталбаган диний бирикмелерде пайда болот. талдоо жүргүзүү процессинде изденүүчү тараптан Казакстандагы КЭУларды каттоо жол-жобосуна байланышкан бир катар проблемалуу маселелер бөлүнүп чыгарылган.

Ушул бөлүмчөнүн жыйынтыгы болуп төмөнкү корутундулар эсептелген: утурумдук мыйзамдарды КЭУ тарабынан юржак макамын алуу тармагындагы эл аралык стандарттарга шайкештикке келтирүү үчүн төмөнкүлөр зарыл:

- юржак КЭУларды каттоонун жөнөкөйлөтүлгөн тартибин кмасыздоо;
- КЭУлар үчүн жыйымдар өлчөмүн алар тараптан юржак макамын алууну жеңилдетүү максатында төмөндөтүү;
- бирикмеге аймактык же республикалык макамды тастыктоо учурунда бериле турган укуктарды бекитүү;
- КЭУлар жөнүндө мыйзамдарда дагы бир форманы - «мүчөлүк эмес БӨУлар» бекитүү, мисалга алсак, «коомдук уюм» аталышы алдында, ондон кем сандагы мүмкүндүк үчүн, мүчөлүгү болбогон БӨУну түзүү, бирок мында фонддор же мекемелер формасында эмес.

Ошондой эле каалагандай юржактын ишмердигине тыюу салуу таасир кылууну эң четки чараларынан болуп саналаарын резюмелөө керек жана ошондуктан мыйзамдарда ушул чаранын зарылдыгы, негизделиши жана өлчөмдүүлүгү шартталат.

2.3- «Казакстандагы коомдук бирикмелердин жоопкерчилигинин проблемаларынын концептуалдык мазмуну» бөлүмдө изденүүчү тараптан бирикмелер уламдан улам активдүүрөөк мамлекеттик ишмердиктин негизги аспектерин реформалоого карата ар түрдүү концептуалдык ыкмаларды алып чыгуу менен саясий турмушка катышып жаткандыгына байланыштуу болгон проблемалар талданат, мында өзгөчө маанише Казакстандын принципалдуу жаңы мыйзамдарын өркүндөтүү ээ болот.

Изденүүчү бул ыкма бийликтин жана ЖКнын туруктуураак болгон диалогуна шарт түзөт деп божомолдойт, ал укуктук таасир көрсөтүү механизмдин жаңы коомдук реалийлерге адаптациялайт, ошонусу менен жарандардын бийликке карата болгон ишенимин жогорулатат.

Логикалуу болуп изденүүчүнүн талдоо контекстинде юржактардын объективдүү зарылдыгы менен пайда болгон казакстандык укуктагы *административдик жоопкерчилик институтуна* кайрылуусу эсептелген. Рынок мамилелеринин жаңы түзүлүшүнүн калыптануу тенденциясына толук шайкештикте юржактардын ири санынын пайда болушу, мамлекет ушул субъекттердин ишмердигин көзөмөлдөөнүн күнүмдүү зарылдыгына туш болушуна алып келген, ага таасир кылуу зарыл болгон, анын ичинде ыкмалардын бири катары, административдик жоопкерчиликке тартуу жолу менен дагы.

Изденүүчү алар бирикмеге карата укукту жөнгө салууга тиешелүү мыйзам яыгаруу акттарына талдоо жүргүзүү, алардаконституциялык ченемдерди кеңейтилген чечмелөө менен байланыштырылган чектөөлөрдүн олуттуу саны камтыла тургандыгын көрсткөн ата мекендик изилдөөчүлөрдүн пикирин тааныйт, жана алар эл аралык укуктук теориянын жана практиканын көз карашынан алганда чектөөлөр талаптарына шайкеш келишпейт.

Талдоо жүргүзүү контекстинде ошондой эле юржактардын *кылмыш жоопкерчилик институту* бирикмелердин жетекчилеринин жана мүчөлөрүнүн жоопкерчилик бөлүгүндө каралып чыккан. Жүргүзүлгөн талдоону жалпылап, изденүүчү *элдик-укуктук жоопкерчилик* концепциясын ишиеп чыгуу зарылдыгы тууралуу ойго келет, анда ал төмөнкүнү түшүндүрүп турат:

- бирикмелердин юржак катары жоопкерчилигин белгилүү;
- бирикмелердин жетекчилеринин жана мүчөлөрүнүн жоопкерчилигин аныктоо;
- бирикмелердин социалдык жоопкерчилиги механизмдерин аныктоо.

Ушул аспекттердин бардыгы административдик мыйзамдарда деталдаштырууну табышкан, бирок бирикме укуктары жана эркиндиктери жарандардын саясий укуктары болуп саналгандыктан, алар элдик-укуктук форматта деталдаштыруу зарылдыгы негизделет.

Ушул бөлүмчөнүн жыйынтыгы болуп төмөнкүлөр тууралуу корутундулар эсептелинген: мыйзамдарды ирээтке келтирүү жана системалаштыруу жана аны бирикмелердин мамлекеттик ишмеригинине катышуу принцибине шайкеш келтирүү зарыл; бирикмелердин ишмердигин жөнгө салуу чөйрөсүндөгү демократиялык институттардын иштеп туруусуна адекваттуу жаңы укуктук чечимдерди негиздө зарыл.

Изденүүчү ошондой эле, бирикмеге карата укуктардын өзгөчөлүү маанилүүлүгүнө жана проблеманын актуалдуулугуна карабастан, ата мекендик юриспруденция акыркы жылдар ичинде али да болсо анын өзгөргөн шарттардагы кайра каралып чыгуусуна жеткиликтүү көңүл бурбай жаткандыгы тууралуу корутунду жасайт.

Казакстанда элдик-укуктук бирикмелер жоопкерчилиги концепциясын иштеп чыгуу керек. Алсак, КазРнын Негизги мыйзамы элдик-укуктук жоопкерчилик субъекттери үчүн санкцияларды камтыбайт, ал болгону жалпы формада диспозицияга көрсөтүп турат, бул позитивдүү, моралдык жоопкерчилик тармагындагы академик Г.С. Сапаргалиевдин доктриналдык чечмелөөнүн сынуу призмасы аркылуу кошумча илимий изилдөөлөрдү талап кылат.

3-глава «Казакстан Республикасындагы мамлекеттик органдардын жана коомдук бирикмелердин өз ара мамилелеринин конституциялык теориялык жана практикалык аспекти» деп аталат жана эки бөлүмдөн турат.

3.1- «Коомдук бирикмелерди түзүүнүн жана иштетүүнүн конституциялык-укуктук негиздери» бөлүмүндө диссертант тарабынан мамлекет тарабынан КазРнын Негизги мыйзамында конституцияланган

негизги саясий укуктардын ичинен бирин ишке ашыруу үчүн камсыздала турган кепилдиктер бөлүгүндөгү айрым аспекттер караштырылат.

Кабыл алынган талдоонун негизинде ушул бөлүмчөдө изденүүчү тараптан бир нече корутундулар чыгарылган: Казак ССРиндеги ВС кыймылдарынын ишмеригин ирээткен келтирүү максаттарында «Коомдук бирикмелер жөнүндө» мыйзам кабыл алынган, анда бирикмелерди түзүү эркиндиги кепилденген. Жарандардын бирикмелерге, бирликтер эркиндиине карата укугу, ар бир адамдын ассоциациялануу эркиндигине карата укугу, КЭУларга жана бирликтерге кирүү укугу конституциялык укуктардын маанилүүлөрүнүн жана ажыратылгыстарынын бири болуп саналышат. Казакстандын аракеттеги бирикмелерине жана кыймылдарына кеңри жана деталдаштырылган баяндама жүргүзүлгөн. КазРнын «Коомдук бирикмелер жөнүндө» мыйзамы аларды ишмердигин регламенттештирүүгө тиешелүү деталдаштырууну талап кылат деген пикир негизделет.

3.2- «Казакстандын заманбап шарттарындагы коомдук бирикмелердин ишмердигин оптималдаштыруу жолдору» бөлүмдө изденүүчү, акыркы мезгилерде активдүү болгон Казакстандагы бирикмелердин андан ары өнүктүрүү темасынагы полемика, көп учурда, талкуулоо предмети тууралуу системалаштырылган түшүнүккө караганда, конъюнктуралык ой жорууларга көбүрөөк негизделе тургандыгын, ошого теңдеш эле, күн тартибинен мамлекеттик өнүгүү жолдорун тандоо жана коомдук тутумдун жаңы мүнөзү алынып салынбагандыгына негизделет деп божомолдойт.

Россиялык изилдөөчүлөрдүн пикири негизделген болуп көрүнөт, анткени бирикме алар үчүн горизонталдык, бийликтик эмес мамилелердин бардыгы мүнөздүү болгон мамилелер жыйнагы менен мүнөздөлөт. Алар, мамилелердин горизонталдуу түрлөрү, М.В. Ильиндин туура пикири боюнча, өз жаратылышы боюнча абдан эле ар түрдүү жана баарына белгилүү болгон экономикалык, социомаланий, руханий, саясий жана баш мамилелер типтерин түзүп турушат [Электрондук ресурс: URL http://disland.com/catalog/pravovoy_status_obshchestvennih_ob_edineniy_v_rossiyskoy_federatsii.html].

Казакстандын бирикмелери алардын уставдарына ылайык эл аралык байланыштарды колдоп турушу мүмкүн, тиешелүү макулдашууларды түзөт, эл аралык коммерциялык эмес БӨУларга кирет, динийлеринен башкаларына жана чет өлкө мамлекеттеринде өздөрүнүн түзүмдүк бөлүмдөрүн жалпыга таанылган эл аралык укуктун, келишимдердин жана тиешелүү мамлекеттердин мыйзамдарынын негизинде түзө алышат.

Алдын ала жасалган талдоо, изденүүчүнүн пикири боюнча, бирикмелерди түзүү укугу менен корреляциялана турган *абийир эркиндиги* проблемасына кайрылууну дагы шарттады. Бул термин, «абийир эркиндиги» катары күнүмдүк кадимки аң-сезим көз карашынан алганда кабыл алуу үчүн бир мааниде болбойт. Өздүк юридикалык түшүнүүдө «абийир эркиндиги» адамдын динге карата мамилеси менен чечмеленет, ал эми бул жарандардын бирикмелер эркиндигине карата кененирээк укуктарынын бири болуп саналат.

Изилдөө контекстинен изденүүчү андан ары талдоодо *КазР партиялуулук тутумун калыптандыруу проблемаларын*, бирикмеге карата укуктардын өнүктүрүүнүн маанилүү аспектилеринин бири катары деталдаштырат.

Бул бөлүмчөнүн жыйынтыгы болуп анда КазРнын Негизги мыйзамында бекитилген категорияларды деталдаштырылган, аны ичинде уят эркиндиги тууралуу талдоо берилген. Бирикмелердин эркиндигине карата, аны ичинде алсак – кесиптик бирликтерди түзүү жана алардын КазРдагы ишмердигине карата укуктарга талдоо келтирилген. Партиялардын өнүгүүсүнө толук өлчөмдө, социалдык-экономикалык, институттук, улуттук-маданий сыяктуу эле, башка аспектилер дагы таасир кылышат. Бүтүндөй саясий тутумду модернизациялоо процессинин инверсиясынын белгилүү түрү, жана партиялуулук байкалат, алсак качан партиялар, жүйөөлөр бышып жетилгенден мурун түзүлгөндө жана коомдун стратификациялоо процессинин улануусунун кесепети болуп саналганда. Демек, коомдун жана саясий тутумдун бүтүндөй алганда туруктуулугунун кепилдөөчүсү болуп институтташтырылган «ортоңку классты» өнүктүрүү эсептелет.

ТЫЯНАКТАР ЖАНА ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Диссертациялык изилдөө процессинде алынган жыйынтыктардын негизинде автор жалпы бирдиктүү форматтагы идеяларды чагылдырган төмөнкү негизги тыянактарды белгилейт:

1. Жарандардын бирикмелерге карата укуктары тармагындагы конституциялык эана заманбап мыйзамдардан мурунку бирикмелер жөнүндө казакстан мыйзамдарынын генезиси. Ошондой эле тандалган тематикага карата катнашы болгон бир катар эл аралык документтерге талдоо жүргүзүлгөн.

КазРнын Конституциясынын жоболорун өнүктүрүү үчүн тиешелүү тартипте «Коомдук бирикмелер жөнүндө» мыйзамы кабыл алынган, ал көрсөтүлгөн укукту ишке ашыруу менен байланыштыкта пайда болгон мамилелерди жөнгө салууга чакырылган.

Коомдук демилгени өнүктүрүү максаттарында, толук деңгээлде КазРнын Конституциясынын жоболорун жана ченемдерин конкреттештире турган мыйзамдар кабыл алынышкан. Адистештирилген мыйзамдардын ченемдерине ылайык бийдик органдарынын бирикмелердин ишмердигине кийлигишүүсүнө жол берилбейт. Партиялыксыздык принциби ошондой эле КазРнын Негизги мыйзамынын 23-бер. 2-п. чагылдырылган, анда мыйзам чыгаруучу тараптан, аскер кызматчылары, улуттук коопсуздук жана укук коргоо органдарынын кызматкерлери, соттор сыяктуу эле, партияларда, кесиптик бирликтерде катталбашы керек жана алардын кайсы бирин колдоп чыкпоосу зарыл. Башкача айтканда саясий нейтралитет деп атала турган бул принцип, мам кызматка кадрларды алардын саясий көз караштары боюнча тандоого тыюу салууну жана анын милдети болуп, ыйгарым укуктарынын алкактарында кайсы бир артыкчылык берүүлөрдөн тышкары калуу дегенди түшүндүрөт.

2.Мамлекет бирикмелердин укуктарынын жана кызыкчылыктарынын сакталышын камсыздай тургандыгына көңүл бурулган, анысы менен алардын ишмердигине, сунушталган салык жеңилдиктерин мыйзамдуу жөнгө салууга колдоо көрсөтүлгөн, ошондой эле финансылык жардам көрсөтөт.

Казакстан үчүн полиэтностук улуттар аралык, этностор аралык, конфессиялар аралык макулдукту чындап калыптандырууга шарт түзө турган институттук факторлордун бири болуп калган. Бул дисбаланстарга карата эң татаал жана сезимтал келген тутум, ал теңдеш абалда болууга тийиш. ушуга байланыштуу ошондой эле АНКнын иштеп туруусунун мисалында этностук бирикмелерге талдоо жүргүзүлгөн.

Ошондой эле мамлекеттин жана этномаданий жана башка бирикмелердин өз ара аракеттенишүүлөрүнүн жаңы форматтарынын механизмдери макулдук дана жалпы улуттук биримдикти бекемдөө максаттарында сыяктуу эле, Казакстандын маданияттарынын, тилдеринин жана салт-санааларынын активдүү өнүктүрүүдө консолидациялоочу аспект болуп саналган мамлекеттик тилдин ролу ишке киргизилген. Алсак, концепцияга ылайык, АНК – кайрымдуулук ишмердиктин, медиациялоочу, Бирдиктүү келечек улутун калыптандыруу боюнча коомдук көзөмөлдөө жана БӨУлардын ишмердигин координатору.

3.КазРнын «Коомдук бирикмелер жөнүндө» мыйзамында бирикмелердин эң ар түрдүү формалары алардын ар бири үчүн мүнөздөмөлөрдүн дээрлик толук спектри менен бекемделишкен. Формалардын бул тизмеги толук өлчөмдө формалардын ичинен каалагандайын тандоого жана алдыга коюлган максаттуу ойлорго жетишүү үчүн биригишет.

Укук жаратуучулуктун өзгөчө түрү деталдаштырып талдоого алынган, атап айтканда, КазРнын Президентинин укук жаратуучулугу, анда ал концептуалдык деңгээлде КазРнын Президентинин Казакстандын калкына Кайрылуусу ««Казакстан-2050» стратегиясы – калыптанган мамлекеттин жаңы саясий курсу» баяндалган, анда, диалогду мамлекеттик-менчик өнөктөштүк принциптеринде куруу үчүн бизнести консолидациялоо зарыл, бул бардык ишкерлердин жаңы стратегияны ишке ашырууга карата тартылыш милдетин чечет.

ЖКлардын КазРдагы министрликтерди жана ведомстволорду, мамбийликтин башка органдарын активдүү көзөмөлдөөсү максаты менен жаңыдан түзүлгөн Коомдук кеңештерди түзүүдөгү ролу белгиленген. Аталган институттун туруктуулугу БӨУлардын бюджеттик программаларды натыйжалуу ишке ашырууга жана жергиликтүү органдардын чыңалууну төмөндөтүүдөгү жогорку мотивациясы менен камсыздалат, ошондой жое маанилүү компоненттердин бири болуп жергиликтүү милдеттерди өнүктүрүү пландарын талкуулоо эсептелет.

4.Казакстан тараптан жарандык жана саясий укуктар жөнүндө Эл аралык пакт ратификациялангандыктан, ал эми БУУга жана ЕККУга кирүү учурунда милдеттенмелер алынгандыктан, анын ичинде КазР Конституциясында жана улуттук мыйзамдарда бекитилген бирикмелерге карата укуктар болгондуктан, ушул укуктун, мыйзамдуу көрүнүп турган

чектөөлөргө ченелиши менен катар парадигмалуу жаңы көрүнүшүнүн зарылдыгы негизделет. Көрсөтүлгөн кырдаалдарда, биригүүгө карата укукту кепилдөө милдеттенмеси гана талданбастан, аны кантип ишке ашыруу зарыл экендиги дагы талданат.

5. Улуттук мыйзамдарда али дагы болсо жеткиликсиз даражада бирикмелердин жоопкерчилик проблемалары чечилген. Көңүл бурууга Г.С. Сапаргалиевдин конституциялык-укуктук жоопкерчиликти доктриналдык чечмелөө бөлүгүндөгү пикири татыктуу. Жоопкерчиликтин ушул түрүнүн өзгөчөлүгү, Конституциянын ченемдери тике сыяктуу эле, ортолоштуруп жагы аракеттене тургандыгында камтылат. Эгерде ал жоопкерчиликтин конкреттүү чараларын жана мындай чараларды колдонуу жол-жоболорун камтып турса, анда бул учурда конституциялык жоопкерчиликтин тике таасири так көрүнүп турат. Эгерде конституциялык ченем болгону антиконституциялык аракеттердин көрүнүшүн гана белгилей турган болсо, бирок конкреттүү чараларды түшүндүрбөсө, же аларды колдонууга каршы жол-жоболорду караштырбаса, анда мындай ченемдер тармактык мыйзамдарда конкреттештирилиши керек.

6. Партиялар коом тарабынан дифференциациялануунун тиешелүү деңгээлине жетишүү учурунда пайда болот, качан топтор жеткиликтүү так жана адекваттуу өз кызыкчылыктарын тааныйт. Бирок бардык көп партиялуулуктун өнүгүүсүнүн оң факторлору учурунда, али Казакстандагы ар түрдүү күчтөрдүн кызыкчылыктарын түзүмдөштүрүүнү белгилөө тууралуу айтууга эрте.

Жүргүзүлгөн комплекстүү конституциялык-укуктук талдоо бир катар **практикалык сунуштарды** иштеп чыгууга шарт түзгөн. Алардын негизгилери төмөнкүлөр:

1. Өз алдынча болгон «Бирикмеге карата жарандардын укугу жөнүндө» мыйзамды кабыл алууну негиздөө керек деп, же болбосо ал караштырылган мыйзам менен субъекттерге Конституциялык кеңешке КазРнын Конституциясынын 23-бер. 1-п. чечмелөө берүү өтүнүчү менен каалагандай формалардагы бирикмелер эркиндигине карата укуктар, формалдуу сыяктуу эле, формалдуу эмес уюмдар бөлүгүндө кайрылуу керек деп божомолдойбуз.

2. Шайлоо процессинин транспаренттүүлүгү үчүн, анын көз карандысыз мүнөзүн камсыздоо максаттарында, жана, *бирикмелердин көз карандысыз байкоочуларды добуш берүүнүн жүрүшүнө көз салуу үчүн жөнөтүү укугун бекитип*, демек, электораттык массалардын пикирин манипуляциялоо менен байланышкан тобокелдиктерди минималдаштыруу үчүн, КазРнын «Коомдук бирикмелер жөнүндө» мыйзамын, аларды бирикмелер жооп бериши керек болгон төмөнкү талаптарменен конкреттештирип толуктоону сунуштайбыз:

- *бирикмени, добуш берүүгө чейинки бир жыл мурун каттоо;*

- *шайлоо деңгээлинин жана сунушталуучу бирикменин шайкештиги.*

3. ЖКнын жаштар секторунун өнүгүүсү, прогресстелүүчү өсүш баскычында, анда өнүгүү үчүн резервдер жана потенциал бар жакта, бирок, өлкөнүн андан ары өнүгүүсү үчүн бүтүндөй терс таасир кылууга жөндөмдүү болгон коркунучтар дагы турат.

КазРнын «Коомдук бирикмелер жөнүндө» мыйзамы алардын ишмердигин регламенттештирүүгө тиешелүү деталдаштырууну талап кылат деп эсептейбиз, бул:

- уюштуруу съездин, конференцияны же жыйынды өткөрүү;
- жетектөөчү органдарды жана алардын уюштуруу-укуктук формаларын калыптандырууну актуалдаштыруу.

4. Маморгандардын жана бирикмелердин утурумдук, адистештирилген мыйзамдарда өз ара аракеттенишүү процесстерин жөнгө салуу максатка ылайыктуу. Бул үчүн КазРнын «Коомдук бирикмелер жөнүндө» мыйзамын төмөнкү ченем менен толуктоо зарыл:

- *юржак катары катталган бирикмелердин өзүнүн уставдык ишмердигининишке ашынуу үчүн, маморгандар менен формаларда өз ара аракеттенише алышы мүмкүн;*

- *бирикмелердин өкүлдөрүн убактылуу жумуш органдарынын мыйзам чыгаруу акттарынын долбоорлорун иштеп чыгуу боюнча ишине тартуу;*

- *бийлик органдары жана бирикмелер ортосундагы өз ара аракеттенишүү тууралуу макулдук түзүү;*

- *бирикмелердин бийлик органдары тарабынан кабылалына турган чечимдерди туруктуу аракеттенүүчү кеңеш берүүчү, эксперттик жана коомдук кеңештердин алкактарында катышуусу.*

5. КазРнын «КЭУлар жөнүндө» мыйзамынын категориялар катарын, анда «коомдук уюм» түшүнүгүн КазРдагы башка уюштуруу-укуктук формасындагы коммерциялык эмес уюм катары аныктоо.

6. Казакстандын саясий тутумун коомдук-саясий модернизациялоо шарттарында, ошондой эле бирикмелерди мыйзамдуу демилгенин конституциялык укугу менен уюштуруу максатка ылайыктуу, КазРнын Конституциясынын 61-бер. көрсөтүлгөн субъекттерден башка, бул өлкөнүн бардык жарандарын чыныгы масштабдуу камтуу тууралуу социумдун өнүгүүсүнүн принципалдуу маанилүү учурларында алып чыгууну күбөлөндүрүп турат.

7. Казак мыйзамдарын юржак макамы менен КЭУну алуу тармагындагы укуктар жана эркиндиктердин эл аралык стандарттарына шайкеш келтирүү үчүн төмөнкүлөр зарыл:

- юржактардын КЭУсун каттоонун жөнөкөйлөштүрүлгөн тартибин камсыздоо;

- КЭУлар үчүн жыйымдар өлчөмүн алар тараптан юржак макамын алуу жана ЖКлардын өнүгүүсүнө көмөк көрсөтүүсүн жеңилдетүү максаты менен төмөндөтүү;

- бирикмеге аймактык жана республикасык макамды тастыктоо учурунда берилетурган укуктарды бекемдөө;

- мыйзамдарда КЭУлар тууралуу мүчөлүк эмес БӨУ болгон дагы бир формасын бекемдөө, мисалга, «коомдук уюм» аталышы алдында, ондон аз, бирок мүчөлүгү жок болгон индивиддерге БӨУ түзүү мүмкүндүгүн берүү, бирок мында фонддор же мекемелер формасында эмес.

8. Шартсыз түрдө, олуттуу катары, ага ылайык уюмдун уюштуруучулары жана мүчөлөрү болуп саналган жеке адамдар жана юристтер ички документтерге ылайык кирүү жана жылдык мүчөлүк акыларды төлөөгө милдеттүү болгон кырдаал да бар болот. Жана, тескерисинче, анда мүчөлүк институту жок болгон кыймылдын катышуучулар, кандайдыр-бир төлөмдөрдү жүргүзүүгө милдеттүү эмес болушат, анткени алар анын ишмердигине ыктыярдуу негизде катышышат.

Демек, КазРнын СКсында БӨУну уставдык максаттардын алкактарында жеке ишкердик ишмердигинен алынуучу салыкты төлөөдөн бошотуу тууралуу ченем киргизүү, же салык жеңилдиктеринин БӨУ тараптан мындай ишмердикти жүзөгө ашыруу учурунда башка механизмдерин пайдалануу керек.

9. КазРнын СКсында коммерциялык уюмдар жана өз кирешелеринин бир бөлүгүн Казакстандын БӨУларын колдоо үчүн бөлүп жаткан жеке ишкерлер үчүн салык жеңилдиктерин киргизүү жөнүндө ченемди киргизүү керек.

Жогоруда баяндалган кырдаалдар *КазРнын Өкмөтүнө практика жүзүндө төмөнкү чараларды ишке ашырууну сунуштоого* мүмкүндүк берет:

1. бирикмелерди каттоо тартибин жөнөкөйлөштүрүү;
2. Ар бир адамдын бирикмелерди, бирликтерди, ассоциацияларды, анын ичинде формалдык эмес мүнөздөгүсүн дагы түзүүгө же кирүүгө карата укугун так каттоо. Ал үчүн өз алдынча болгон «Бирикмеге карата жарандардын укугу жөнүндө» мыйзамын кабыл алуу максатка ылайыктуу;
3. партияларды каттоо, кайра каттоо жана жоюу жол-жоболорун жөнөкөйлөштүрүү.

Диссертациянын темасы боюнча ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ:

1. Сатылганов, Е.Т. Қазақстан Республикасында қоғамдық бірлестіктерді заңнамалық тұрғыдан дамытудың кейбір мәселелері [Текст] / Е.Т. Сатылганов / Республиканская научно-теоретическая конференция «Проблемы и перспективы формирования профессионального государства и обеспечения верховенства закона в РК». Том 1. – Шымкент, 2017. -С. 146-150.

2. Сатылганов, Е.Т. Қоғамдық бірлестік: түсінігі, негізгі ерекшеліктері, құрылу қағидаттары мен қызметі [Текст] / Е.Т. Сатылганов / Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, «Тәуелсіз қазақстан және әлемдік қауымдастық» Тәуелсіз Қазақстанның 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-практикалық конференция. – Алматы, 2016. - С. 311-316.

3. Сатылганов, Е.Т. К вопросу о регистрации общественных организаций в Республике Казахстан [Текст] / Е.Т. Сатылганов// Международный научно-практический журнал «Право и закон». – 2016. - №3 (5). - С. 35-40.

4. Сатылганов, Е.Т. О некоторых концептуальных подходах к проблеме реализации и защиты права граждан на объединение [Текст] / Е.Т.

Сатылганов// Научно-методический журнал «Право и политика». – 2016. - №2. - С. 51-55.

5. Сатылганов, Е.Т. Концептуальные аспекты проблемы реализации и защиты права граждан на объединения [Текст] / Е.Т. Сатылганов / «Актуальные проблемы государственно-правового развития РК»: Международная научно-теоретическая конференция. – Алматы, 2016. - С.237-242..

6. Сатылганов, Е.Т. К вопросу об организационно-правовых формах общественных организаций в Республике Казахстан [Текст] / Е.Т. Сатылганов //Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2016. - №12. - С. 162-164 (РИНЦ);

7. Сатылганов, Е.Т. К вопросу о доктринальном толковании права на свободу объединений, закрепленной в Конституции Республики Казахстан [Текст] / Е.Т. Сатылганов //Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2017. - № 5 (часть 2). – С.382-384 (РИНЦ);

8. Сатылганов, Е.Т. К вопросу о создании, функционировании и прекращении деятельности общественных объединений в Республике Казахстан [Текст] / Е.Т. Сатылганов // Международный научный журнал «Молодой ученый». – 2016. - № 26 (130). - С.501-504 (РИНЦ);

9. Сатылганов, Е.Т. Формирование партийной системы как важнейший аспект развития права на общественные объединения в Казахстане [Текст] / Е.Т. Сатылганов // Международный научный Журнал «Новый юридический вестник». – 2017. - №1 (1). - С. 12-17.

10. Сатылганов, Е.Т. Некоторые проблемы реализации и защиты прав граждан Республики Казахстан на общественные объединения [Текст] / Е.Т. Сатылганов // Научный журнал «Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана». – 2017. - № 12. - С.99-102.

11. Сатылганов, Е.Т. К вопросу о конституционном праве граждан на свободу общественных объединений [Текст] / Е.Т. Сатылганов // Научный журнал «Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана». – 2017. - № 12. - С.109-112.

Сатылганов Ержан Танкашовичтин 12.00.02 – конституциялык укук; муниципалдык укук адистиги боюнча юридика илимдеринин кандидаты окумуштуу даражасын изденип алуу үчүн жазылган «Конституционно-правовой статус общественных объединений в Республике Казахстан» темадагы диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: конституция, граждандардын саясий укуктары, конституциялык-укуктук механизм, ишмердүүлүктүк регламентацияланышы, саясий партиялар, кесиптик бирикме, уюштуруу-укуктук формалар, коомдук бирикмелер жөнүндө мыйзамдар.

Изилдөөнүн объектиси болуп, КазРдагы бирикмелерди конституциялык-укуктук жөнгө салуу чөйрөсүндө түптөлүп жаткан коомдук мамилелер эсептелет.

Изилдөө предмети - коомдук бирикмелердин укуктук абалы, Казакстандагы алардын ишмердигин ченемдик-укуктук жөнгө салуу.

Изилдөөнүн максаты – Казакстан Республикасындагы коомдук бирикмелердин конституциялык-укуктук макамын теориялык жактан иштеп чыгуу жана бул чөйрөдөгү улуттук мыйзамдарды жакшыртуу боюнча практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн методдорун жалпы илимий жана атайын усулдар түзөт. Колдонулду: тарихий, тутумдук анализ, ошондой эле атайын усулдар: салыштырмалуу-укуктук, функционалдык ж.б.

Алынган натыйжалар жана алардын жаңылыгы коомдук бирикмелердин укуктук абалдарына комплекстүү талдоо жүргүзүү аракеттеринин бири болгондугунда камтылат. Айрым конституциялык-теоретикалык жоболорду, ЧУАларды жана бирикмелерди түзүү практикасын жана алардын ишмердигин жана Казакстандагы алардын уюштуруу-укуктук формаларын жалпылоого аракет жасалган. Бийлик органдарынын жана бирикмелердин өз ара аракеттенишүүсүнүн укуктук механизмдерине талдоо жүргүзүлгөн, Казакстандагы бирикмелердин жоопкерчилигинин юридикалык жаратылышынын түрлөрү жана механизмдери аргументтештирилишкен.

Пайдалануу боюнча сунуштамалар. Эмгекте баяндалган практикалык сунуштар жана тыянактар “КазРсында адам укуктарын коргоо теориясы” атайын курсунда, окуу процессиндеги Казакстан Республикасынын конституциялык укук теориясы курсун окутууда, мыйзам чыгаруу ишмердигинде колдонууга болот.

Колдонуу чөйрөсү: бирикмелердин жоопкерчилигин, макамын камтыган иштеп жаткан казахстан мыйзамдарын өкүндөтүү боюнча мыйзам жаратуу ишинде;

- Казакстандагы бирикмелердин ар кандай уюштуруу-укуктук укук формаларында жана багыттарындагы колдонуу иш тажрыйбасында;

- аспиранттардын, магистранттардын илимий-изилдөө ишинде.

РЕЗЮМЕ

диссертации Сатылганова Ержана Танкашовича на тему «Конституционно-правовой статус общественных объединений в Республике Казахстан» на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право, муниципальное право.

Ключевые слова: конституция, политические права граждан, конституционно-правовой механизм, регламентация деятельности, политические партии, профсоюзы, организационно-правовые формы, законодательство об общественных объединениях.

Объект исследования – общественные отношения, складывающиеся в сфере конституционно-правового регулирования объединений в РК.

Предмет исследования - правовое положение общественных объединений, нормативно-правовое регулирование их деятельности в Казахстане.

Цель исследования – теоретическая разработка конституционно-правового статуса общественных объединений в Республике Казахстан и выработка практических рекомендаций по совершенствованию национального законодательства в данной сфере.

Методы исследования – общенаучные и специальные методы. Используются: исторический, структурный анализ, а также специальные методы: сравнительно-правовой, функциональный и др.

Полученные результаты и их научная новизна заключается в том, что оно является одной из попыток комплексного анализа правового положения объединений. Представлена попытка обобщить некоторые конституционно-теоретические положения, НПА и практику создания и деятельности объединений и их организационно-правовых форм в Казахстане. Представлен анализ правовых механизмов взаимодействия органов власти и объединений, аргументированы виды и механизмы юридической природы ответственности объединений в Казахстане.

Рекомендации по использованию. Сформулированные в работе выводы и практические рекомендации могут быть использованы: при осуществлении законотворческой деятельности; в учебном процессе при преподавании курсов теории конституционного права Республики Казахстан, спецкурса «Теория защиты прав человека в РК». Некоторые из аспектов могут быть использованы в научных разработках по проблемам права на объединения в РК.

Область применения: - в правотворческой деятельности по совершенствованию действующего казахстанского законодательства, закрепляющего правовой статус, ответственность объединений;

- в практической деятельности объединений самых различных организационно-правовых форм и направленности в Казахстане;

- в научно-исследовательской работе аспирантов, магистрантов.

SUMMARY

Satylganov Yerzhan Tankashovich's theses on a subject: «Constitutional legal status of public associations in the Republic of Kazakhstan» for a degree of Candidate of Law Sciences in the specialty 12.00.02 – constitutional right, the municipal right.

Keywords: constitution, political rights of citizens, constitutional legal mechanism, activity regulation, political parties, labor unions, legal forms, legislation on public associations.

As object of a research realization of constitutional right of citizens on associations and fixing of their legal status in the legislation of RK acts.

Object of research is the legal status of associations, standard and legal regulation of their activity in Kazakhstan.

The purpose of a dissertation research consists in the comprehensive, complex constitutional and legal analysis of a concept, signs, forms, the legal nature of responsibility of associations in Kazakhstan.

Methodological basis of a research are general scientific and special methods. Are used: historical, structural analysis and also special methods: comparative and legal, functional, etc.

The received results and their scientific novelty is that it is one of attempts of the complex analysis of a legal status of associations. The attempt to generalize some constitutional and theoretical provisions, the NPA and practice of creation and activity of associations and their legal forms in Kazakhstan is presented. The analysis of legal mechanisms of interaction of authorities and associations is submitted, types and mechanisms of the legal nature of responsibility of associations in Kazakhstan are reasoned.

Recommendations about use. The conclusions and practical recommendations formulated in work can be used: at implementation of legislative activity; in educational process when teaching courses of the theory of constitutional right of the Republic of Kazakhstan, a special course "The theory of protection of human rights in RK". Some of aspects can be used in scientific developments on problems the rights for associations in RK.

Scope: - in law-making activities for improvement of the existing Kazakhstan legislation fixing legal status, responsibility of associations;

- in practical activities of combinations of the most various legal forms and orientation in Kazakhstan;

- in research work of graduate students, undergraduates.